

Desatero

Desatero, jak je v našich katechizmech, vychází ze dvou biblických textů. Exodus 20 a Deuteronomium 5.

Exodus 20	Deuteronomium 5
<p>1 Bůh vyhlásil všechna tato přikázání:</p> <p>2 „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.</p> <p>3 Nebudeš mít jiného boha mimo mne.</p> <p>4 Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí.</p> <p>5 Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, 6 ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.</p> <p>7 Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.</p> <p>8 Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý.</p> <p>9 Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci.</p>	<p>1 Mojžíš svolal celý Izrael a řekl jim: Slyš, Izraeli, nařízení a práva, která vám dnes vyhlašuji. Učte se jim a bedlivě je dodržujte.</p> <p>2 Hospodin, náš Bůh, s námi uzavřel na Chorébu smlouvu.</p> <p>3 Tuto smlouvu neuzavřel Hospodin jen s našimi otci, ale s námi všemi, kteří jsme tu dnes naživu.</p> <p>4 Tvář v tvář mluvil s vámi Hospodin na hoře zprostředku ohně.</p> <p>5 Já jsem stál v oné době mezi Hospodinem a vámi, abych vám oznámil Hospodinovo slovo, protože jste se báli ohně a nevystoupili jste na horu. Řekl:</p> <p>6 „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.</p> <p>7 Nebudeš mít jiného boha mimo mne.</p> <p>8 Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí.</p> <p>9 Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já Hospodin, tvůj Bůh, jsem Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech i do třetího a čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, 10 ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.</p> <p>11 Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.</p> <p>12 Dbej na den odpočinku, aby ti byl svatý, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh.</p> <p>13 Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci.</p>

<p>10Ale sedmý den je den odpočínutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách.</p> <p>11V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.</p> <p>12Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.</p> <p>13Nezabiješ.</p> <p>14Nesesmilníš.</p> <p>15Nepokradeš.</p> <p>16Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.</p> <p>17Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“</p> <p>18Všechn lid pozoroval hřmění a blýskání, zvuk polnice a kouřící se horu. Lid to pozoroval, chvěl se a zůstal stát opodál.</p>	<p>14Ale sedmý den je den odpočínutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvůj býk a tvůj osel, žádné tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách, aby odpočinul tvůj otrok a tvá otrokyně tak jako ty.</p> <p>15Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi a že tě Hospodin, tvůj Bůh, odtud vyvedl pevnou rukou a vztaženou paží. Proto ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, dodržovat den odpočinku.</p> <p>16Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.</p> <p>17Nezabiješ.</p> <p>18Nesesmilníš.</p> <p>19Nepokradeš.</p> <p>20Nevydáš proti svému bližnímu falešné svědectví.</p> <p>21Nebudeš dychtit po ženě svého bližního. Nebudeš toužit po domě svého bližního ani po jeho poli ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“</p> <p>22Tato slova mluvil Hospodin k celému vašemu shromáždění na hoře zprostředku ohně, oblaku a mrákoty mocným hlasem a víc nepřipojil. Napsal je na dvě kamenné desky a dal je mně.</p>
--	--

Oba texty mají společné body, mnoho společných bodů, ale taky některé rozdíly. Exegeté se rozcházejí v názorech na to, který text je starší. Z kanonického hlediska – tedy z hlediska toho, jak jsou oba texty zařazeny v Bibli, má prioritu Exodus. To ale neznamená, že musí být nutně i starší. Deuteronomium přináší delší a o něco propracovanější text.

Jak si tedy poradit se dvěma verzemi Dekalogu. Proč se v rámci vyprávění Pentateuchu vyskytuje až dvakrát? Mezi Exod 20 a Deut 5 se nikde nemluví o tom, že by Mojžíš lidem sdělil obsah dekalogu. V Exod 20,18 se lid dožaduje zprostředkování mezi Bohem a lidmi, ale

nesděluje se, že by jim Mojžíš předložil to, co vyslechl. Deut 5 lze tedy nahlížet jako sdělení Dekalogu lidem. V Exod 20 totiž dekalog není adresován ani Mojžíšovi, ani lidu, ale vlastně čtenáři. Z tohoto pohledu má Deut 5 prioritu, protože tam je dekalog podložen Mojžíšovou autoritou, zatímco v Exod 20 je pod autoritou vyprávěče. Exod 20 tedy působí jako mladší shrnutí původního Deut 5.

Jinými slovy, v Exod 20 je lid svědkem toho, jak Bůh promlouvá k Mojžíšovi, ale nezná obsah této řeči. Důraz je položen na to, že lidé vidí Boží přítomnost. Obsah je sdělen pouze čtenáři knihy Exodus. Pak Bůh odevzdal napsaný Dekalog Mojžíšovi, pročez v závěru putování pouští může Mojžíš sdělit tento zákon lidu.

Deset příkazů?

Kolik je ale vlastně přikázání? Kdybychom počítali všechny imperativy – pozitivní i negativní, tak napočítáme příkazů víc.

Odkud se vůbec vzal pojem „Desatero“? V Exod 20 není žádná zmínka o deseti slovech. Ta se ale objevuje v Exod 34,28, Deut 4,13 a Deut 10,4. V Lev 19 je pak zmínka i o dalším desateru. V obou případech ale není snadné vymezit přesný počet deset. Lze tedy usuzovat, že číslo deset se v pozdější době stalo jakýmsi modelem pro izraelské legislativní texty.¹

Exod 34,28: „Byl tam s Hospodinem čtyřicet dní a čtyřicet nocí; chléb nejedl a vodu nepil a napsal na desky slova smlouvy, Deset slov.”

Deut 4,13: „Oznámil vám svou smlouvu, kterou vám přikázal plnit, Deset slov, a napsal je na dvě kamenné desky”

Deut 10,4: „On napsal na desky stejný zápis, jako ten první,¹¹ Deset slov, která k vám Hospodin na hoře promluvil z ohně v den shromáždění.”

Kolik jich tedy je?

+2 hned na začátku:

- *Slyš, Izraeli, nařízení a práva, která vám dnes vyhlašuji.*
- *Učte se jim a bedlivě je dodržujte.*

Pak to, co shrnujeme do tzv. „prvního přikázání“ vlastně obsahuje 3 položky:

- Nebudeš mít jiného boha
- Nezobrazíš si Boha
- Nebudeš se ničemu takovému klanět

Jaká jsou tedy přikázání Desatera? Různé tradice – různé náhledy.²

Katolická a luterská tradice	Ortodox./reform./anglikán. tradice	Židovská tradice
1. Zákaz ctít cizí bohy 2. Zákaz zneužívání B. Jména	1. Zákaz ctít cizí bohy 2. Zákaz uctívat modly/obrazy	1. YHWH vládá nad světem 2. Zákaz vyrábět/ctít modly

¹ B. S. Childs, *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary* (ed. P. Ackroyd et al.) (The Old Testament Library; Louisville, KY 2004) 395.

² Ch. Dohmen, *Exodus 19–40* (Freiburg – Basel – Wien 2004) 99.

3. Příkaz sobotního dne	3. Zákaz zneužívání B. Jména	3. Zákaz zneužívání B. Jména
4. Úcta k rodičům	4. Příkaz sobotního dne	4. Příkaz sobotního dne
5. Zákaz zabíjet	5. Úcta k rodičům	5. Úcta k rodičům
6. Zákaz cizoložit	6. Zákaz zabíjet	6. Zákaz zabíjet
7. Zákaz krást	7. Zákaz cizoložit	7. Zákaz cizoložit
8. Zákaz křivě svědčit	8. Zákaz krást	8. Zákaz krást
9. Zákaz toužit po cizí ženě	9. Zákaz křivě svědčit	9. Zákaz křivě svědčit
10. Zákaz t. po cizím majetku	10. Zákaz toužit po cizím	10. Zákaz toužit po cizím

Podstatné tedy není to, zda jde o přesně deset příkazů nebo víc či méně, cílem čísla 10 je dát najevo důležitost tohoto textu.

Tematické rozdělení?

Rozdělení Dekalogu na dvě tabule se nezmiňuje v Exod 20, ale v Exod 34 a Deut 5. Nikde v celé Bibli nejsou náznaky o tom, jak by se přikázání měly kategorizovat, do jakých podskupin by se měly zařadit.

Pořadí příkazů nemá nějaký logický sled, jak je tomu například v Lev 18. Absence přísného pořádku je typickým rysem mnoha starozákonních legislativních textů. Není zde žádná distinkce mezi kultickými předpisy a etickými předpisy.

Možná klasifikace přikázání:

I. Vztah k Bohu (3+7 katolická tradice; 5+5 ortodoxní a židovská tradice)

II. Vztah k bližnímu

Příkaz úcty k rodičům se jeví jako na pomezí mezi božskou sférou a lidskou sférou. Podobně s příkazem o sobotním dni je formulován pozitivně "zachovávat, pamatovat" a "ctít". Příkaz úcty k rodičům chrání rodinu nejen kvůli ní samotné, ale též proto, že rodina je místem, kde se sděluje víra v Hospodina, kde se člověk učí praktickému životu a vztahu s Bohem, kde se učí slavit svátky. Příkaz úcty k rodičům tedy představuje prolínání vztahu k Bohu a vztahu k bližním.

Jiný možný pohled,³ nabízí rozlišení třech hlavních sekcí:

1. Deut 6-11: **varování před modloslužbou**

2. Deut 12-16: **život pod Božím pohledem**

2. Deut 17-21: **vztahy člověka s bližními**

K pochopení každého biblického textu je nutné znát kontext. Totéž platí i pro desatero. Kontextem těchto velkých pasáží je celá Tóra, tedy Pentateuch. Nelze rozumět Desateru, aniž bychom znali, co mu předchází.

³ A. Wénin, *Dieci parole* (Bologna 2019).

Desatero v kontextu Pentateuchu

Na první pohled by se mohlo zdát, že první část desatera (Deut 6-10) se týká ryze náboženských záležitostí. Jeví se, že v centru je náboženský kult. Celá tato sekce je ale postavena negativně: Nebudeš mít jiného boha... Nezobrazíš... Nebudeš se klanět... Jak ale má vypadat „správný“ kult? Odpověď je naznačena hned na začátku a je shodná pro obě verze Exod i Deut: „*Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.*“

Chce-li tedy čtenář pochopit, co co tady jde, nutně se musí vrátit na začátek knihy Exodus a číst... o tom, jak izraelský lid otročí v Egyptě, jak utiskovatel hubí jeho syny, ale zároveň chce vlastnit jeho dcery jako služky a manželky. Pak čte o povolání Mojžíše, který dostává od Hospodina úkol vyvést lid z tohoto „domu otroctví“.

Knihy Exodus, přesněji Exod 3,7 je první místo, kde Hospodin používá spojení „můj lid“. Izrael dosud nebyl představován ani nahlížen jako lid. Teprve v procesu vycházení z Egypta se rodí, jakožto lid. Za Egyptskými ranami lze vidět porodní bolesti a přechod rákosovým mořem lze nahlížet jako porod.

Egypt je z jistého pohledu místem, kde je všechno zajištěno, všechno naplánováno. Sami Izraelité později v poušti prohlašují, že v Egyptě měli plné hrnce. Také v mateřském lůně má človíček o všechno postarané. Nicméně jako samostatný, svobodný a zodpovědný subjekt se může začít rozvíjet a projevovat teprve tehdy, když vyjde z tohoto bezpečného, ale malého místa. Tento přechod je bolestivý, avšak nezbytný. Totéž platí pro Izraelský lid. Musí vyjít ze zajištěného, ale těsného místa, aby mohl žít v plnosti. Izrael je povolán ke svobodě. Hospodin s ním uzavírá smlouvu jako se svébytným a plnoprávným subjektem.

Ve světle tohoto širšího kontextu je Desatero textem, který definuje, za jakých podmínek je svoboda lidu i jednotlivce vůbec možná. Na první pohled může působit paradoxně, že Hospodin prohlašuje: „*Já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví...*“ a pak následuje série zákazů a příkazů. Není to protimluv? Jestliže Izrael opustil otroctví, neměl by teď mít volnou ruku dělat, co se mu zachce? Právě naopak. Právě proto, že Izrael byl vyveden z otroctví, dostává teď indikace k tomu, jak si nabytou svobodu zachovat.

Není to ale divné, že se Izraeli nabízí svoboda a zároveň hned následují zákazy? Předpisovat někomu, co má dělat je ve skutečnosti mnohem omezující. Pokud by Hospodin podmiňoval cestu ke svobodě splněním nějakých předpokladů, bylo by to mnohem náročnější. Svoboda by byla pouze pro ty, které zvládnout splnit to nebo ono. Hospodinova přikázání spíš vyznačují „kudy cesta nevede“, přičemž, to kudy je možné postupovat je dáno k dispozici člověku a jeho tvořivosti či podnikavosti.

Jak ale může zákaz modloslužby garantovat Izraeli/člověku svobodu? Nebyl by mnohem svobodnější, kdyby si mohl sám vybrat, komu/čemu se bude klanět, koho/co bude uctívat? K odpovědi na tyto otázky musíme znovu vzít v potaz širší kontext.

Kdo je Bůh Izraele? Hospodinův autoportrét je k dispozici na prvních stránkách knihy Genesis. Tam Bůh provádí několik akcí:

- Odděluje, rozlišuje: vody nad, vody pod, světlo od tmy, den od noci, rostliny podle svého druhu, živočichy podle svého druhu, mužský a ženský rod
- Deleguje moc: nebeským tělesům, člověku.

Tímto způsobem se Bůh projevuje jako ten, kdo ustupuje do pozadí. Omezuje svou vlastní moc, aby poskytl prostor tvorům. Rozlišování je cestou k tomu, aby se živočišná říše mohla takřečeně „provozovat samostatně, rozmnožovat svépomocně“.

Bůh se též představuje jako ten, kdo dává obživu – tvorům i člověku. Člověku dává k dispozici všechny stromy v zahradě, krom jednoho, který opět reprezentuje cestu ke smrti. Strom poznání dobra a zla představuje to, kudy cesta nevede.

Had, který se vkrádá do této situace a narušuje ji, není jen tak náhodné zvíře. V blízkovýchodní antické kultuře a zvl. v Kanaánu byl had božským symbolem. Když tedy Genesis představuje hada jako svůdce, naznačuje tím, v čem tkví opozice vůči pravému Bohu.

Mít jiného boha, zobrazovat si ho, klanět se mu, sloužit mu – co tohle všechno obnáší, je opět naznačeno v knize Genesis. Rozhovor mezi ženou a hadem.

- „Jakže, Bůh vám zakázal jíst ze všech stromů v zahradě?“ ... „Bůh však ví, že v den, kdy z něho pojíte, otevrou se vám oči a budete jako Bůh znát dobré i zlé.“

Had se představuje jako někdo, kdo ví, že Bůh ví něco, co lidé nevědí a ani nemají vědět. Tvrdí, že „Bůh ví“, čímž dává najevo, že má totéž poznání/vědění, a tedy se představuje jako „druhý bůh“, alter deus. Mít jiného boha, tedy znamená tohle: Uvěřit, že někdo jiný ti nabídne/poskytne něco víc než Hospodin, který ti údajně něco odepírá. Klanět se takovému jinému bohu, znamená dát mu zapravdu. Sloužit mu znamená dělat to, co nabízí on.

Ano, Hospodin stanovil člověku limity. Tyto limity ale nevyznačují něco dobrého, záviděníhodného, co by bylo vyhrazeno pouze Bohu. Tyto limity vymezují slepou uličku, která vede ve skutečnosti do záhuby, nikoliv k plnosti.

A co je tou cestou k záhubě? Je to žádostivost. Mít jiného boha znamená vydat se cestou žádostivosti. Všechna další zákazy – a proto jde ve většině případů o zákazy se vlastně týkají téhož. Platí pro ně stejná logika. Jejich cílem je chránit člověka před jeho vlastní žádostivostí, která na první pohled nabízí větší plnost, ale ve výsledku vede do záhuby.

Knih Genesis vlastně z jistého pohledu ilustruje, kam vedly člověka slepé uličky:

1. Mít jiného boha – uvěřit hadovi

2. Falešný obraz boha – člověk selhal v úkolu být Božím obrazem svou schopností sebeovládání, kladení limitů své vlastní moci

3. Zneužívat Boží jméno – Eva reinterpretuje Boží příkaz

4. Sobotní den je dnem, kterým člověk realizuje své poslání „být k Boží podobě“. V tomto místě je nejzásadnější rozdíl mezi verzí z knihy Exodus a verzí z knihy Deuteronomium. Exodus zdůvodňuje sobotní den odpočinkem Stvořitele. Jako Bůh ustal ve svém stvořitelském díle, a tak stanovil limity své moci, tak i člověk má stanovovat limity své moci.

Deuteronomium naproti tomu zdůvodňuje sobotní den zkušeností vysvobození z Egypta. Sobotní den připomíná člověku, že je pozván ke svobodě. Příkázání vytyčují cestu k reálné (nikoliv domnělé) svobodě v plnosti.

Tím, že člověk omezuje svou moc sobotním dnem, napodobuje Stvořitele, realizuje jeho podobnost. Tuto podobnost však realizuje i tím, že poskytuje svobodu ostatním lidem.

5. Ctít otce a matku znamená uznávat, že život je darem, nikoliv nárokem. Incestuální vztah mezi Evou a Kainem, Abramem a Sarai, Chamem a jeho otcem Noemem...

6. Zabít: viz Kain

7. Žádostivost: Adam nahlíží na svou ženu jako „jeho vlastnictví“, Eva mu není protějškem, jak má být.

Poslední sekce přikázání: Tři zákazy, které varují před konkrétními skutky. Následují pak tři zákazy, které jdou ještě hlouběji a zakazují i touhy, které k daným skutkům vedou.

Není to divné? Je možné zakazovat člověku touhy? Tyto zákazy vyznačují slepé uličky, které nevedou k plnosti, ale k záhubě.

Desatero v NZ

NZ nepoužívá výraz „desatero“ nebo „dekalog“, nicméně desatero je v NZ přítomno. Dokládají to zmínky v evangeliích (Mt 19,18n, Mk 1,19, Lk 18,20) a též v NZ listech (Řím 13,9; Ef 6,2n, Jak 2,11). Adaptaci Sinajského motivu lze zahlédnout i v Mt 5. Struktura a záměr dekalogu se ale nejvíc odráží v tzv. dvojím přikázání lásky. Zatímco u Mk 12,28n a Mt 22,34 n dává Ježíš odpověď na otázku o největším přikázání, u Lk 10,25n dává tuto odpověď učitel zákona Ježíši, když se ho Ježíš zeptal, co čte v zákoně, když mu učitel položil otázku, jak dosáhnout věčného života. Dvojí přikázání tedy vystupuje jako „shrnutí“ desatera.

Ze synoptických evangelií tedy vychází najevo, že Ježíš považoval desatero za zjevenou Boží vůli. Na otázku bohatého mladého muže, který touží po věčném životě Ježíš odpovídá odkazem na přikázání. Farizeje usvědčuje z pokrytectví, protože převrací význam přikázání úcty k rodičům ve prospěch vlastní tradice. Evangelia nikde nenaznačují, že by Ježíš rozlišoval mezi kultickými předpisy a mravními předpisy. Lze říct, že pro Ježíše Sinajský zákon stále představuje Boží vůli pro jeho učedníka. Zároveň je ale u Ježíše pozoruhodná svoboda ve vztahu k Zákonu, zejména co se týče předpisů o sobotě. Ježíši nejde o dodržování litery, ale o dodržování smyslu zákona.

Pavlova teologie nabízí trochu jiný pohled. Podle Pavla (Řím 7,7n) je zákon od Boha a je dobrý. Pavel cituje přikázání jako nástroj k odhalení hříchu. Avšak Zákon, jenž se stal pýchou Izraele se taky stal pro Izrael kamenem úrazu. Ačkoli byl zákon dán k životu, stal se Izraeli prokletím (Gal 3,13). Smlouva na Sinaji, která měla být – v původním záměru Božím – cestou ke svobodě se Izraeli stala otroctvím. Cestou z tohoto paradoxu je Kristova smrt.

Nejvíce se na desatero odvolává Řím 13,8n, kde se citují 4 příkazy. Rámeček, do kterého jsou zasazeny, je jasným projevem, že na přikázání Pavel nahlíží ve světle přikázání lásky k bližnímu, které je naplněním zákona.

Receptce a exegeze

Již ve 2. stol. po Kr. je Desatero spolu s horským kázáním považováno za praktický etický kodex křesťana. Pastýř Hermův nabízí seznam 12 přikázání, které se do jisté míry kryjí s desaterem.

Již záhy se desatero propojuje s konceptem přirozeného zákona. Je tomu tak zejména u Justina, Ireneje a Tertuliána, kteří v polemice s židovstvím argumentovali tím, že hodnota zákona tkví v tom, co Bůh zjevil všem lidem.

Podle Augustina podobně jako podle Pavla je zákon dobrý, přičemž je to ale zákon Ducha, co osvobozuje člověka ke konání dobra.

Tomáš Akvinský rozlišuje mezi mravními, kultickými a právními předpisy. Též pracuje s konceptem přirozeného zákona (nezabíjet, nekrást).

Podněty pro katechezi

- Desatero jako vytýčení cesty ke svobodě
- Zákazy slouží k tomu, aby ukazoval, kudy cesta nevede, resp. kde hrozí nebezpečí